

CHOSER VA NAVOIY ASARLARI TAHLILI

Qodirova Mohida Rustamjon qizi

Namangan viloyati

Uychi tuman ixtioslashtirilgan maktab ingliz tili o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola o'zbek tilshunosligini yorqin cho'qqilarga olib chiqqan tilshunos olim va adabiyotshunos Alisher Navoiy va ingliz xalqining buyuk adabiyotshunos olimi Chosier haqida keng fikr yuritadi va ularning asarlarini muqoyasa qiladi.

Kalit so'zlar: so'z jozibasi, realism, komediya.

Jefri Choser o'rta asr ingliz adabiyotining so'nggi yirik vakili bo'lib, uning ijodi ingliz adabiy tili va adabiyotining kamol topishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, uni ingliz tili va ingliz realistik adabiyotining asoschisi, deb ham atashadi.

Choserning ijodi ingliz adabiyoti tarixida o'rta asrlardan Uyg'onish davriga o'tishda hayotni tasvirlashning yangi tamoyillarini belgilab, inson xarakterini ochib beradi hamda ko'p jihatdan o'rta asrlar madaniyati an'analari bilan bog'liq holda, uning eng yaxshi yutuqlari va xususiyatlarini aks ettiradi. Choserning ijodi yaqinlashib kelayotgan Uyg'onish davriga xos bo'lgan insonparvarlik va erkin fikrlash g'oyalarini o'zida mujassam etgan. O'rta asrlar san'ati an'alarini idrok etgan holda, Choser ularni dunyo va inson haqidagi o'ziga xos keng ko'rinishga muvofiq qayta ko'rib chiqdi va o'zgartirdi. O'rta asr an'alaridan voz kechgan holda u insonning yer yuzidagi baxtga bo'lgan huquqini da'vo qiladi, uning aqli va kuchiga qoyil qoladi, uning topqirligi va hayotga muhabbatini ulug'laydi. Choser o'zini namoyon etishning barcha shakllarida hayotni sezishni, uni sevishni, hayotdan zavqlanish hissini, hayot haqiqatining barcha shakllarini qadrlaydi. Choserning ijodiy evolyutsiyasi bilan ingliz realizmining shakllanish jarayoni o'rtasida bog'liqlik bor, deyishimiz asoslidir.

Choser uchun o'rta asr she'riyatining qonunlari chegaralangan, tordek tuyuladi va u zamonaviy italyan, fransuz yozuvchilari tajribasidan foydalangan holda ingliz adabiyotini yangi, mukammal janrlar bilan boyitadi. (psixologik she'riy roman, she'riy novella, qasida).

Choser ingliz adabiyotining satirik an'alariga asos soldi. Uning kulgi darajasi turli xil bolib: zararsiz, yengil hazil va ayyor, masxaradan tortib, beadab hujumlar va dadil

qoralashlarga, hazil tanbehdan qo'pol komediyaga qadar ko'rinishlarga ega. Choser qanday qilib ajoyib, dadil va ochiqchasiga gapirish usullarini ishlab chiqadi va ozi ham shunday qila oldi. Hayotni bilishi va uni to'laqonli sezishi unga odamlar haqida to'liq haqiqatni gapirishga, ularning yomonliklari va fazilatlarini, yuqori kayfiyat va past fikrlarini tasvirlashga imkon beradi. Choser ijodi butun ildizlari bilan Angliya milliy hayotiga bog'liq edi. Lotin, fransuz va italyan tillarini mukammal bilishiga qaramay, u faqat ingliz tilida, London dialekti asosida, asarlar yozdi va bu bilan ingliz adabiy tilining shakllanishiga katta hissa qo'shdi.

Shoirning tarjimai holi uning ijodi haqida ko'p narsani tushunishga yordam beradi. Choser 1340- yilda Londonda badavlat vino sotuvchisi oilasida tug'ilgan. Otasi podshoh saroyiga vino yetkazib beruvchi edi. Choser bolaligidan shahzoda Layonelaning (Angliya qiroli Eduard III ning o'g'li) xotini Yelizavetaning mahrami bo'lib xizmat qilgan. U fransuz tili va fransuz madaniyati muhitida shakllandi. Yoshlik yillaridayoq bi necha bor Fransiyaga qarshi harbiy yurishlardaishtirok etdi. Ulardan birinchisida, 1359-yilda fransuzlar tomonidan asirga olingan. So'ng Londonga qaytgach, qirol qasrida nufuzli mansabdorlar xizmatkori va qurolbardor sifatida xizmat qilishni davom ettiradi.

Choser adabiyotga kuchli mehr qo'ydi. U Virgiliy, Goratsiy, Yuvenal va Ovidiyalar asarlarini juda yaxshi ko'rgan va sevib oqigan. U o'rta asr mualliflarining lotin yozuvlari bilan tanish bo'lgan va zamonaviy fransuz shoirlari asarlarini ko'p o'qigan. 1370- yildan boshlab Fransiya va Italiyada diplomatik topshiriqlarni bajarish bilan mashgul boladi. U o'sha davrning eng rivojlangan Yevropa mamlakatlari hayoti va madaniyati muhitiga sho'ng'idi. Choser Italiyaga ikki marta tashrif buyuradi. Dante, Bokkachcho va Petrarka asarlari bilan yaqindan tanishish bo'lajak ingliz shoiri ijodiga katta ta'sir ko'rsatadi.

O'z vataniga qaytgach, London portida bojxona nazoratchisi lavozimida ishlaydi. 1374-1386 yillar - ijodining eng muhim va gullagan davri boldi. U bojxona nazoratchisi ishini adabiyotshunoslik bilan birgalikda olib bordi. Choser hayotidagi vaqtinchalik farovonlik davrlari muvaffaqiyatsizliklar va moddiy tartibsizliklar bilan almashdi. U boylik va qashshoqlik nima ekanligini yaxshi bilardi; u nafaqat qirol saroyi hayotidan, balki kambag'al aholi turmush tarzi bilan ham tanish edi. Choser yuqori lavozimlarni egallagan, ammo saroydagi fitna-yu ig'volar va nufuzli homiyning kutilmagan o'limi uni o'z joyidan

ham, maoshidan ham mahrum qildi. U sudya va parlament azosi, qirollik mulklari nazoratchisi va Temza bo'ylab devorlar, ariqlar va ko'priklar ustidan nazoratchi kabi lavozimlarda ishladi.

Jefri Choser 1400- yilda Londonda vafot etdi. U "Vestminster abbatligi"da dafn etilgan. Uning qabri keyinchalik tashkil etilgan "shoirlar burchagi"da birinchi bo'ldi.

Choser she'riy merosining mavzu ko'lami keng va xilma-xildir. U o'rta asrlar adabiy an'analari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan asarlarni oz ichiga oladi. Choser tarjima sohasida ham faoliyat yuritdi: Guillaume de Lorrisning "Atirgul haqidagi roman" nomli fransuz asarini ingliz tiliga o'girdi. O'rta asrlarda keng tarqalgan "qarashlar"ga munosabat, uning "Gersoglik kitobi" da (The Book of the Duchesse, 1369), "Shon-sharaf uyi" (The House of Fame, 1379-1384), "Qushlar parlamenti" (The Parliament of Foules, 1377-1382) asarlarida atroflicha yoritib berilgan. Bu she'rlarning mazmuni saroy hayoti bilan bog'liq. "Ulugvor ayollar afsonasi" asari ham (The Legend of Good Women, 1385) antik davrning mashhur ayollari - Kleopatra, Dido, Ariadna va boshqalarning baxtsiz sevgisi haqidagi hikoyalarni oz ichiga oladi. Bu asarlarning o'ziga xosligi shundaki, Allegoriya (majoz)-ramzning bir ko'rinishi sifatida, voqeahodisa yoki narsa-buyumning mavhum tushunchasi o'rnida aniq tasvirni ifodalovchi ramziy so'z (obraz)ni qo'llash orqali adabiy asarda o'quvchiga noaniq bo'lgan tushunchani ko'pchilikka ma'lum bo'lgan narsalarga xos belgilar bilan ifodalash usulining qollanishidir.

Choserning "Troil va Xrizeida" (Troilus and Criseyde, 1372-1384) poemasining yaratilishiga Bokkachchoning "Filostrato" poemasi asos bo'lgan. Bu asarni yaratishda shoir she'riy roman shakliga murojaat qilgan. Asar Priamning o'g'li Troilning Xrizeidaga bo'lgan muhabbati va Xrizeidaning xiyonati haqida hikoya qiladi. Choserning qahramonlari to'qima obrazlar emas, balki real shaxslardir. Ular Choserning zamondoshlari - XIV asr inglizlariga xos tarzda o'ylaydi, fikrlaydi va his qiladi. Bu poemada Choserning xarakter yaratishdagi mahorati yaqqol namoyon bo'ladi, u inson yuragini, dil izhorlarini ifoda eta oldi. Choser Bokkachcho ijodiga qayta-qayta murojaat qildi. Bokkachcho ("Dekameron", "Tezeida" poema) asarlaridan "Kenterberi hikoyalari" uchun syujet va obrazlarni oladi. Biroq, Choser va Bokkachcho asarlarini solishtirganda sezilarli farq kuzatiladi: Bokkachchoning hikoyalarida asosiy e'tibor fabula (adabiy asardagi voqealarning

mazmuni), harakatiga qaratilsa, Choserda qahramonlar xarakterining ochib berilishi asosiy planga chiqadi. Bokkachcho Uyg'onish davri hikoya san'ati uchun asos soladi, Choser ijodi esa dramatik san'atning asoslarini vujudga keltiradi.

Choserning “Kenterberiya hikoyalari” (The Canterbury Tales, 1387-1400) asari ingliz adabiyoti tarixida butun bir davrni tashkil etgan va uning rivojida tub burilish yasagan asardir. Choser asar ustida taxminan 80-yillarning o'rtalarida ishlashni boshladi, lekin o'z rejasini to'liq amalga oshirishga ulguradi. Biroq, hozirgi ko'rinishida ham kitob ichki yaxlitlikni tashkil etadi. Choser zamonaviy Angliyaning keng va yorqin tasvirini yaratdi va uni to'laqonli obrazlar va tasvirlar galereyasida taqdim etdi.

Jefri Choser o'zining yaratgan asarlari va sinchkov kuzatuvchi sifatida tasvirga olgan qahramonlari orqali ingliz tili va adabiyoti rivojiga salmoqli hissa qo'shdi. O'sha davrlarda fransuz va italyan tillari nisbatan yaxshi rivojlangan va mana shunday sharoitda maydonga kelgan Choser ingliz tili imkoniyatlari ham hech kam emasligini amalda isbotlab bera oldi va Dante kabi yakka o'zi kurashib o'z tilini dunyo tillari ro'yxatiga kirita oldi.

Navoiy ham Choserning xalqi oldidagi amalga oshirgan buyuk xizmati kabi o'z zamonasida forsiy va arab tillarining dovrug'i baland bo'lishiga qaramay, turkiy tilda ijod qilgani va turkiy tilning boyligi, aniqligi, jozibasi, har qanday qoliplarga moslashuvchanligini isbotlab bergani, til nuqtayi nazaridangina “Turkiylar Choseri” deya e'tirof etilgan ekan. Navoiy ijodining mavzu va hajm ko'lami shu qadar kengki, u insonni komillikka, yetuklikka undaydi. Zero, chex olimi Yan Ripka aytganidek, “Alisher Navoiy jamiki go'zalliklarning buyuk homiysidir”.

O'zbek Navoiyni o'qimay qo'ysa,
Oltin boshning kalla bo'lgani shudir.
Bedil qolib Demyan Bedniyni suysa,
Qora sochning malla bo'lgani shudir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Хайруллаева, Р. (2022). АДИБЛАР ЗИКРИЛЛА НЕЪМАТ ИЖОДИ ХАҚИДА. Мухаррир нашриёти, 1(1), 1-64.

2. Xayrullayeva, R. L. (2021). Ona tili darsliklarida o‘quvchilarning lug‘at boyligini oshirishga samarali yondashilmoqda. Til ta’limining uzviyligini ta’minlashda innovatsion texnologiyalar muammo va yechimlar, 1(1), 155-158.